

Иван Ковачевић

Одељење за етнологију и антропологију
Филозофски факултет, Београд
ikovacev@f.bg.ac.yu

Наука о народу и антропологија Човека

Одређивање односа етнологије и антропологије, које полази од етимологије, нужно губи развојну димензију. Осим тога, редукција антропологије на питање „шта је човек“ и разматрање „општих карактеристика људске егзистенције“ представља редуковање антропологије на једну једину тему, што је узрок њеног периферног институционалног положаја. Са друге стране, појам етнологије је испражњен од садржаја раскидом са метафизички конституисаним појмом „народног духа“ и свим „етно“ одредницама које из њега произилазе. Стога је несврхисходно расправљати о односу потпуно редуковане антропологије и деконструисане етнологије. Стварни ток академски конституисаних дисциплина у Србији показао је да празан простор настао деконструкцијом етнологије није попунила антропологија редукована на „антропологију Човека“ већ темељна антропологизација етнологског институционалног оквира.

Кључне речи:

антропологија, етнологија,
Србија, научна традиција,
универзитетска дисциплина

Расправљање о односу двеју раније генерисаних и кроз више различитих традиција дефинисаних академских дисциплина почиње обично, и сасвим погрешно, расправљањем које се назива етимолошким. И у тексту који представља једну од последњих у низу расправа о „односу антропологије и етнологије“ полазиште је „етимолошко“. Већ у другој реченици ауторка пише:

„Ако пођемо од етимолошког значења назива ових научних дисциплина указује се на незанемарљиве разлике, будући да се антропологија (anthropos и logos) означава као наука о човеку, што представља шири, холистички приступ свим димензијама људске егзистенције, док етнологија (ethnos и logos) ограничава приступ на изучавање специфичних осеобности појединачних култура (најчешће националних), усредсређујући се на опис

фрагмената по којима је дата култура слична другим културама или различита од њих.“ (Голубовић 2005: 68)

Прво треба рећи да етимологија кованице која је постала назив неке академске дисциплине бива значајна за проучаваоце њене далеке прошлости јер осветљава време настанка дате науке, али је умногоме ирелевантна за праћење њеног даљег развитака и главних праваца проучавања, а поготово је несврнисходна за презентне покушаје одређивања релација између наука или академских дисциплина. Етимолошко значење би, евентуално, говорило о односу европске етнологије и англосаксонске антропологије у периоду њиховог настанка током деветнаестог века, али данашња разматрања односа антропологије и етнологије, уколико су уопште могућа, не могу чак ни започети етимолошким читањем назива створених пре скоро двеста година.

Међутим, у ово, тобоже „суво“, етимолошко тумачење уткано је схватање антропологије као *науке о човеку* са „ширим, холистичким приступом“, док је етнологија трасирана искључиво онако како произилази из етимологије – као „национална наука – што и термин *етнос* сугерише“ (Голубовић 2005: loc. cit.) Намера овог текста је да покаже значења и функције оваквог учитавања, с обзиром на то да се на тим основама гради критичка анализа схватања да су етнологија и антропологија синоними, као и оспоравање покушаја изградње термина „етноантропологија“. ¹ Утврђивање или оповргавање синонимности није могуће на основу етимологије него на основу семантике, схваћене као динамика и промена значења речи, те је стога неопходно прецизно раздвојити етимологију, како од учитавања значења која нису етимолошке природе, тако и од семантичког разматрања које се у овом случају односи на садржај дисциплина које носе те називе током времена.

Даље разматрање односа антропологије и етнологије и супротстављање њиховој синонимности састоји се у указивању на два питања, од којих се једно састоји од два потпитања. ²

¹ Под термином „етноантропологија“ могли би се једино подразумевати „народни“ концепти човека, у нивоу са етноботаником, етнзоологијом, етноветерином и етномедицином. Наравно да конвенције омогућавају и друго решење, тј. да се под „етноантропологијом“ подразумева нешто друго или треће, али се, с обзиром на то да је предлагање новог назива у питању, не види шта би префикс „етно“ значио мимо значења које даје ботаници, зоологији, ветерини и медицини у раније поменутих и значења естаблираним кованицама. Стога неће бити разматрано.

² Није до краја јасан логички поступак којим се неки став оповргава постављањем питања на која се не дају одговори, већ их читалац може, евентуално, наслућивати. Може се препоставити да се ради о неучињеној или недовољној медијској трансформацији говорног текста који је примарно био у таквој форми (реферат на научном скупу) и био праћен перформацијом, која је могла давати гледаоцима и слушаоцима одговоре на постављена питања (интонација, драмске паузе, мимика и друго), у текст у научном зборнику, који читаоца ускрађује за наведене допунске информације, јер по својој природи не садржи дидаскалије.

Прво питање које поставља З. Голубовић гласи:

„(...) Да ли је само заокрет модерне етнологије ка савременим друштвима и промена (проширивање) тема довољан разлог да се она без остатка (своје специфичности) инкорпорира у антрополошку науку.“ (Голубовић 2005: 69)

Ово питање се односи на доминантну тематику истраживања у одређеној дисциплини, односно на „предмет“ дате науке или наука. За сваког познаваоца прилика у дисциплинама које се називају „етнологија“ и „антропологија“, са квалификативом „социјална“ или „културна“, или без њега, превазилажење границе „примитивно“, „традиционално“/„савремено“ јесте двоструко. Таква трансформација дисциплине, која се до пре једне деценије у Србији официјелно искључиво називала „етнологија“, одвијала се пред очима ауторке и траје бар двоструко дужи од увођења двојног назива. Тај процес је различитог трајања у срединама где се назив „етнологија“ задржао, али је започео чак и пре антрополошког „повратка кући“ и почетака "Anthropology at home".³ Уз различите временске тачке почетка европска „етнологија“ се дерурализовала, као што се, на пример, америчка антропологија деегзотизовала. Ти путеви, чак и када нису у потпуности истовремени, паралелни су и не представљају специфичност оних средина у којима је назив „етнологија“ традиционално утемељен. Према томе, заокрет „модерне етнологије“ ка савременим друштвима био би довољан разлог за њено инкорпорирање у антропологију, која такође заокреће према модерним друштвима, када такво инкорпорирање не би наилазило на непремостиве препреке потпуно другачије врсте. Друго је питање зашто тај процес „инкорпорирања“ не би био обрнут, али и на њега је немогуће дати одговор пре разматрања другог питања (и два потпитања) која поставља З. Голубовић.

Друго питање, заједно за првим потпитањем, гласи:

„Да ли је битна промена тема или промена приступа

а) у смислу прелаза од дескриптивног карактера дисциплине ка концептуалном (симболичком).“ (Голубовић 2005: loc. cit.)

„Прелаз“ са дескриптивног карактера неке дисциплине на ниво интерпретирања, тумачења, објашњавања... може се одвијати у специфичним и локалним ситуацијама регресије неке науке на описивање и изласка из тог епистемолошког посрнућа. У том смислу је – као илустрација – погодна српска етнологија у великом делу своје историје, али и америчка антропологија, у којој је писање етнографских састава било квалификација за стицање највишег академског степена. Са друге стране, посматрано у целини, дескриптивна наука уопште и није могућа као наука, о чему најбоље сведочи судбина „географске науке“, која се, и на академском нивоу, трансформише у

³ Први значајан зборник о „повратку антропологије кући“ потиче из 1981. године. (Messerschmidt 1981)

демографију и просторно планирање. Према томе, напуштање дескриптивног карактера дисциплине постаје услов добијања атрибута „научна“, јер јој у противном следи други атрибут – „литерарна“. Но, то још увек нема никакве садржинске везе са етнологијом и антропологијом и њиховим међуодносом.

Последње питање које поставља З. Голубовић јесте од кључне важности за дату тему и гласи:

(Да ли је битна промена теме или приступа) „б) у смислу превазилажења фрагментарног опуса ка холистичком приступу, који је битан за антрополошку науку, да би одговорила на питање **шта је човек**, које су његове могућности и границе.“ (Голубовић 2005: loc. cit.)

Тумачење овог питања сусреће се са једном, могуће технички проузрокованом, тешкоћом. Наиме, у тексту пише „фрагментарни опус“, али би се ипак могло очекивати да се ради о „фрагментарном опису“, што би респондирало претходном потпитању и појму „дескриптивног карактера“ који се у њему јавља. Такође, фрагментарни „опис“ је пре контрапункт „холистичком приступу“ него што би то био „опус“. Ипак, ова претпостављена штампарска грешка неће реметити главну тезу питања, а то је „холистички приступ“, који је потребан да би се одговорило на питање „шта је човек и које су његове могућности и границе“. Још на самом почетку текста, у етимолошкој елаборацији назива, ауторка изједначава холистички приступ са „ширим“ приступом, без обзира на то што се може радити о различитим логичким редовима. Целовито може бити шире у односу на неки ред ствари, али може бити и уже у односу на неки други ред. Изједначавање целовитог и ширег могуће је само када су у питању најопштије категорије, тј. категорије које не могу бити ни шире ни целовитије. Ово се јасно види из операционализације ширег, холистичког приступа на конкретно, а најопштије питање: „Шта је човек?“ и из његовог делимичног појашњења у питању: „Које су његове могућности и границе?“, с обзиром на то да је питање одређења истовремено и питање граница. Ова питања су разлог због кога је антропологија „општија“ наука која „истражује све димензије људског живота“. Није сасвим јасно да ли таква антропологија проучава све димензије људског живота одједном или пак једну по једну. Ако се ради о проучавању свих димензија људског живота одједном, онда је то „општа теорија човека“, а у случају да се ради о проучавању свих димензија људског живота понаособ, онда је то антропологија са стотинама и стотинама антропологија, које се фокусирају на појединачне димензије људског живота.

Општа теорија човека или теоријско разматрање питања „шта је Човек“, или пак генерализовање таквих разматрања, преузетих из различитих наука, захтева интердисциплинарност. Четворопољна антропологија у Америци омогућавала је да се из сваког поља понешто дода и укључи у та разматрања. Биофизичка антропологија и лингвистичка антропологија давале су елементе за повлачење границе између човека и осталог живот света, што

је омогућавала и археологија⁴ у делу проучавања ране праисторије. Заправо, класична социјална (или културна) антропологија најмање је значајна за утврђивање специфичне диференције људскости.

И поред тога што је главни допринос разматрању људске специфичности стигао из потпољних грана „антропологије“, питање „шта је човек и које су његове могућности и границе“ јесте *par excellence* антрополошко питање. Међутим, то је једна од стотину или хиљаду субдисциплинарних тема антропологије. Шта је кућа и које су њене границе (антропологија куће),⁵ шта је потрошња и које су њене границе (антропологија потрошње),⁶ шта је политика и које су њене границе (антропологија политике),⁷ – само су неке од више стотина етаблираних „антропологија“, односно антрополошких субдисциплина које могу бити у различитим међусобним односима општости и посебности. Разматрање питања „шта је човек и које су његове могућности и границе“ (антропологија Човека) представља само једну од њих и стога не може бити меритум успостављања било каквих односа антропологије и других дисциплина. То што је Човек тај који гради куће, троши добра и бави се политиком, то је опште место на коме се не може градити некакво централно и одлучујуће место антропологије Човека унутар антропологије као целине антрополошке разноврсности.⁸ Када се једна веома партикуларна област истраживања прогласи за општу, па потом и за кључну, дистинктивну и одлучујућу у успостављању научне дисциплине, онда се долази у ситуацију да се њене границе успостављају са тог полазишта, а не из сасвим једноставног увида у праксу. Холистички усмерено истраживање питања „шта је човек“ јесте једна од антрополошких тема и субдисциплина (антропологија Човека), те она не може – једнако као што то не могу, на пример, антропологија одевања или исхране – искључиво одређивати целину антропологије као дисциплине.

Међутим, немогућност постулирања антропологије Човека као полазне позиције у одређивању односа етнологије и антропологије није једина

⁴ Сва остала археологија, заједно са историјом, ствара етнографију прошлости и према антропологији се односи као и свака друга етнографија.

⁵ Једна могућа антропологија куће заснована је у књизи Амоса Рапорта из 1969. године: *House Form and Culture*, или у француском преводу из 1972. године: *Pour une anthropologie de la maison*.

⁶ Кратак преглед развоја антропологије потрошње види у раду И. Ердеи о потрошњи и идентитетима у савременој Србији, посебно одељак „Рађање нове антропологије потрошње“ (Ердеи 2003)

⁷ Из обимне политантрополошке литературе, као репер субдисциплинарног устројства може послужити класично дело Ж. Баландијеа *Политичка антропологија*. (Баландије 1997)

⁸ Летимичан увид у антрополошке публикације у свету, па чак и оне генерисане у америчкој четворопољној антропологији, показује да се веома мали број антрополога бави антропологијом Човека и да је, на пример, оних који се баве митологијама (антропологија мита) многоструко више. Чак се може уочити и то да се антропологијом Човека више баве делатници на осталим пољима америчке четворопољне антропологије, као и филозофи у оквиру филозофске антропологије.

непремостива препрека таквом разматрању. Друга таква препрека се налази на другој страни, на страни „етнологије“. Наиме, назив „етнологија“ је испражњен и нема садржаја. Вера да је етнос – онтолошка категорија, утврђена метафизичким циркуларним конституисањем „народног духа“ кроз његове сопствене еменације, ма колико је била делатна и делотворна у стварању држава и у етничким сукобима у Европи током деветнаестог и двадесетог века, деконструисана је, и цео корпус „научних“ разматрања заснованих на тој вери бива десцијентификован. Етнос као конструкт (Прелић 1996; Прелић 2003) јесте предмет посебне антрополошке дисциплине (антропологија етничитета), која проучава начине и разлоге стварања појединачних идентитетских конструката, као и општу потребу за њиховим стварањем. Успостављање односа са празним појмовима нема никаквог значаја, па је стога и разматрање односа антропологије и етнологије бесмислено. Стога је и расправа о (не)синонимности назива непотребна, јер један од расправљаних термина припада деконструисаним идејним склоповима, који више не постоје у mainstream-у дисциплине.⁹ Стога употреба конструкције „етнологија/антропологија“ може, у научном смислу, имати искључиво историјски карактер, тј. указивати на развој одређених академских дисциплина.¹⁰

Може изгледати парадоксално да једна концепција антропологије, заснована на хуманистичком и универзалистичком мишљењу, реконструира и ревитализира „народну традицију“ и непостојећу „етнологију“, да би утврђивала однос сопственог поимања антропологије према њој. Међутим, идејни корени, сагледани из перспективе антропологије мита, омогућују разумевање овог парадокса. Вера у обоготворени колективитет карактерише корене антропологије схваћене као антропологија Човека и романтичарске корене етнологије. Ти обоготворени колективитети (Човек и Народ) не опстају напоредо, већ представљају ривалске богове на европској митолошкој позорници, где им је, донедавно, трећи ривал био Пролетеријат, а то ривалство им „оправдава“ постојање. Њихово међусобно оживљавање је елемент борбе за опстанак идејних склопова заснованих на митском и метафизичком мишљењу.

Међутим, овакав митски концепт конструисања „другог“ као стварања *raison d'etre* постојању „себе“ јесте последица осећања угрожености и самопостављене дилеме опстанка. Наиме, вишедеценијско постојање антропологије схваћене као антропологија Човека, која је институционализована, осим двосеместралног предмета под називом *Социјална антропологија* у оквиру курикулума социологије, и као „интердисциплинарни смер“, није могло бити доведено у питање ретардираном концепцијом етнологије као

⁹ Једна таква расправа је вођена 1992-1995. на страницама Гласника Етнографског института САНУ. (Павковић 1992; Голубовић 1994; Павковић 1995).

¹⁰ Ова конструкција, као и формулација „етнологија и антропологија“, има друге функције које произлазе из перцепције дисциплине унутар шире научне заједнице, научне политике, тржишта радне снаге и јавности уопште.

„науке о народу“. Стога је пожељно да таква концепција етнологије опстаје, па чак и када је више реално нема. Свакако да је антропологизација, кроз коју је институционално етаблирана етнологија постепено пролазила током последње три деценије, и у садржинском и у номиналном смислу, стварала основ за питање о разлозима постојања другог институционалног оквира за исто названу ствар – антропологију. Могућност постављања таквог питања произилази из пропуштене прилике од пре скоро пола века, прилике да се антропологизација етнологије тада изврши у датим оквирима етнологије, или пак у новоинституционализованој антропологији. Узрока те пропуштене прилике има више, а сигурно да је и тада био снажан „отпор традицијских концепата“, али су снаге тог отпора на страни саме етнологије биле веома слабе.¹¹ Ипак, главни разлог опстанка садржински испразњене етнологије и задржавања антропологије у веома скромним оквирима једног предмета редовних студија социологије и доста лабавих правила интердисциплинарних студија, које су тек у некој замишљеној резултанти биле „антрополошке“, није на страни „снага традиције“. Прави узрок лежи у редукцији антропологије на антропологију Човека, која није по свом обиму и партикуларитету могла да попуни празно место настало самоугушењем етнологије. Трагање за универзалијама које „омогућује култура као *differentia specifica* људскости“ може бити прилично заокружено једном обимном студијом. Једна таква студија и перпетуирано разматрање питања „шта је човек“ није могло да замени интересовање за готово неизбројив скуп његових делатности, чије истраживање занима самог Човека и ствара антропологију као антрополошку разноврсност

Литература

- Баландије, Ж. (1997). *Политичка антропологија*, Београд: XX век.
- Голубовић, З. (1994). *Антропологија и етнологија – једна или две научне дисциплине*, Гласник Етнографског института САНУ XLIII, Београд.
- Голубовић, З. (2005). *Интердисциплинарни приступ и однос антропологије и етнологије*, Етнологија и антропологија: стање и перспективе, Зборник Етнографског института САНУ 21. Београд.
- Ердеи, И. (2003). *Потрошња и идентитети у савременој Србији – народне представе о богатству и сиромаштву*, Традиционално и савремено у култури Срба, Посебна издања Етнографског института САНУ 49. Београд.
- Messerschmidt, D. (Ed.) (1981). *Anthropologists at Home in North America. Methods in Study of One's Own Society*, Cambridge Univ. Press.

¹¹ Свакако да су значајну улогу играли и политички прогони наставника и сарадника Филозофског факултета.

Павковић, Н. (1992). *Антропологија/етнологија наука о 'другима'*, Гласник Етнографског института САНУ XLI, Београд.

Павковић, Н. (1995). *Поводом осврта 'Антропологија и етнологија – једна или две научне дисциплине'*, Гласник Етнографског института САНУ XLIV, Београд.

Прелић, М. (1996). *После Фредрика Барта: Савремена проучавања етницитета у комплексним друштвима*, Гласник Етнографског института САНУ XLV, Београд.

Прелић, М. (2003). *Проучавање етничког идентитета – нека теоријска питања*, Традиционално и савремено у култури Срба, Посебна издања Етнографског института САНУ 49. Београд.

Ivan Kovačević

Science of People and Anthropology of Man

Key words:

anthropology, ethnology,
Serbia, scientific tradition,
university discipline.

A determination of a relationship between ethnology and anthropology with etymology as a starting point, loses a developmental dimension. Besides, a reduction in anthropology to the question: "What is a man" and discussion of "general characteristics of human existence" represents reduction of anthropology to only one subject, which is the cause of the anthropology's marginalized position. On the other hand, a notion of ethnology is being discharged from the content by a break-up with a metaphysically constructed conception of "folk spirit" and all the rest "ethno" dispositions. Hence, there is no point in discussing the relationship of a totally reduced anthropology and de-constructed ethnology. Current state of affairs within academically constituted disciplines in Serbia has shown that the vacancy originated by an ethnology de-construction was not filled in by anthropology, reduced to "anthropology of Man" but a considerable "anthropologization" of ethnological institutional frame.